

Лінгвістична експертиза у справах щодо встановлення або поширення злочинного впливу в суспільстві

Іванна Коломийська

кандидат філологічних наук, старший судовий експерт,
Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз
Служби безпеки України, м. Чернівці, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0751-670X>, e-mail: ivannakol20@gmail.com

Розглянуто особливості злочинного дискурсу, а також лінгвістичні маркери встановлення або поширення злочинного впливу в суспільстві, що є важливим під час проведення судово-лінгвістичної експертизи.

Ключові слова: судово-лінгвістична експертиза; об'єктивний зміст; мовленнєвий акт; злочинний дискурс; злочинний вплив.

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної експертології спостерігається збільшення кількості мовних злочинів. Згідно з тлумаченням, наведеним в Оксфордському термінологічному словнику з лінгвопрагматики, мовний злочин (англ. *language crime or linguistic crime*) — це злочин, «учинений цілком або частково із застосуванням мови, зокрема, під час здійснення певних мовленнєвих актів» [1].

Теоретичним підґрунтям лінгвістичної експертизи у справах про мовні злочини є теорія мовленнєвих актів, автори якої (Джон Остін і Джон Серль) систематизували уявлення про те, як можна вчиняти різнопланові дії за допомогою слова [2; 3]. У цій теорії мовлення розглянуто не лише як поєднання за певними формальними законами конкретних відтворюваних смислових блоків, а насамперед як сукупність цілеспрямованих мовленнєвих дій, завдяки яким одні люди впливають на інших людей (їхню поведінку, скеровують їхні думки й емоції).

Варто зазначити, що хоча сьогодні основний акцент лінгвістичних експертиз і припадає на справи, пов'язані з протиправною діяльністю в контексті здійснення збройної агресії Російської Федерації проти України, що зумовлено передусім суспільно-політичним контекстом, проте залишаються актуальними також справи, пов'язані зі злочинним впливом у суспільстві (зокрема, з його встановленням і здійсненням), оскільки безпосереднім об'єктом такого злочину може бути безпека особи, суспільства й держави, і тут не остання роль належить лінгвістичній експертизі.

Основним завданням лінгвістичної експертизи у цьому контексті, як і загалом, є аналіз об'єктивного змісту. Найчастіше експертові ставлять питання такого змісту:

- «Чи містяться у висловлюваннях певної особи ознаки вказівок, вимог, наказів чи переконань до вчинення будь-яких дій, чи підтвердження її злочинного статусу як особи, яка

поширює злочинний вплив у суспільстві, та які саме мовні засоби вказують на це?»;

- «Чи містяться в розмовах між певними особами висловлювання, які вказують на ознаки отримання однією особою від іншої вказівок, вимог, наказів чи переконань до вчинення будь-яких дій, або підтвердження злочинного статусу певної людини як особи, яка поширює злочинний вплив у суспільстві?»;
- «Чи впливає зі змісту розмов, що конкретна особа користується певним статусом у злочинному середовищі та що вона є особою, яка поширює злочинний вплив (тобто сприяє, спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна тощо) у суспільстві та координує злочинну діяльність інших осіб?»;
- «Чи мають висловлювання конкретної особи характер літератури щодо іншої особи чи інших осіб?».

Під час проведення аналізу доречно такі питання об'єднати та згрупувати для уникнення тавтології під час надання відповідей, зважаючи на той факт, що одне питання є контекстом для іншого.

Під злочинним впливом слід розуміти будь-які дії особи, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям сприяє, спонукає, координує або здійснює інший

вплив на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності [4].

Особа, яка здійснює злочинний вплив, — це особа, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює злочинний вплив і координує злочинну діяльність інших осіб, які здійснюють злочинний вплив [4].

Поміж лінгвістичних маркерів виявлення факту встановлення або поширення злочинного впливу виокремлюємо:

- особливості наданого на дослідження матеріалу, який найчастіше належить до розмовного стилю, за своєю структурою є діалогом чи полілогом (обмін репліками, словами, виразами, реченнями (часто еліптичними, тобто такими, які характеризуються опусканням якого-небудь члена речення, що можна визначити з контексту, неповними, непоширеними за своєю структурою)), характеризується наявністю лексем, що належать до аргументації (умовної говірки певного соціального середовища (у цьому разі злочинного), у якій є специфічні слова й вислови, незрозумілі для сторонніх; жаргон (наприклад, «кент», «хата», «на мази»)), а також поширене явище іменування учасників комунікації на прізвиська (на кшталт «Рокет», «Тенор», «Карлсон»), особливості виникнення яких можуть стати

перспективним дослідженням в ономастиці (антропоніміці);

- з об'єктивного змісту досліджуваного матеріалу закономірним є факт, що мовлення певної особи містить висловлювання, виражені у формі імперативу з високим ступенем категоричності (указівки (керівні настанови або поради), вимоги (побажання, прохання, висловленого так, що не припускає заперечень; норми, правила, яким хто-, що-небудь повинні підлягати; потреби, запити, які хто-, що-небудь має або висуває до когось, чогось), накази (настанови, указівки), переконання (доведення що-небудь комусь, змушування кого-небудь повірити у щось; умовляння зробити що-небудь; схилення до чогось)), адресовані іншому учаснику чи іншим учасником спілкування, щодо здійснення ним / ними відповідних дій, актуалізація таких диференційних сем імперативних висловлювань як «волевиявлення», «повинність / необхідність», своєрідне «диктування умов» щодо виконання названих дій, категоричний характер висловлювань, а також вербально виражена готовність співрозмовника виконувати такі спонукання, указівки, вимоги, настанови;
- мовні засоби, які характеризують певного учасника комунікації як особу з більш високим злочинним статусом порівняно

з іншими. Висловлювання, виражені у формі вказівок, вимог і настанов щодо вчинення певних дій, координацію яких певна особа здійснює, підтверджує її статус як особи, яка здійснює вплив на інших осіб, що є представниками злочинного середовища й задіяні у процесах, які ця особа координує або на які вона має вплив;

- часте вживання кримінальних жаргонізмів для йменування певної особи, що характеризують її як таку, що вирізняється з-поміж інших, має вплив у своєму середовищі, більш високий статус (контекстуально — злочинний) і належить до представників верхніх щаблів ієрархічної драбини тюремного співтовариства «блатні» («бродяги»), які, згідно з дефініцією терміна, зазвичай є затятими злочинцями з численними судимостями, проте мають авторитет і належать до верхніх щаблів тюремної ієрархії, є досвідченими злочинцями, яких поважають у злочинному середовищі, «архітекторами» тюремного порядку, а їхній статус надає ваги їхнім словам у тюремних конфліктах, керуються неформальним кодексом поведінки злочинного світу, який зазвичай називають «правилами» («поняттями»), апелюючи до них під час вирішення конфліктів;
- висловлювання, зміст яких свідчить про те, що певна особа

підтримує зв'язок з особами, які перебувають в місцях тимчасового позбавлення волі, контролює та координує діяльність утворених ними об'єднань, бере участь у розв'язанні конфліктних ситуацій, а також може здійснювати вплив, наприклад, на тривалість їхнього перебування в цих місцях, умови співіснування в утворених групах, а також (відповідно до свого статусу) контактує з іншими представниками злочинного середовища, обговорює різноманітні ситуації, що свідчить про спільну пресупозицію комунікантів (спільний для мовця та реципієнтів фонд знань, набутих до моменту мовлення), виявляє обізнаність у злочинному дискурсі, дає поради, настанови, як діяти співрозмовникам у різних ситуаціях, що стаються в їхньому середовищі, має вплив на прийняття певних рішень і вирішення проблемних питань, дотичних до його середовища (подекуди з отриманням винагороди й вигоди за це для свого середовища);

- інформація про те, що певна особа, маючи лідерські якості, авторитет, може мати певні обов'язки, наприклад, слідкувати за наявними так званими спільними благами (наприклад, «общаковими» грошима);
- із мовлення комунікантів часто впливає факт «закритості» такої спільноти, небажання, щоб оточення було відомим.

Загалом з об'єктивного змісту наданих на дослідження матеріалів у справах щодо встановлення або поширення злочинного впливу в суспільстві закономірним є той факт, що мовлення певної особи містить мовні засоби, які характеризують її як особу з більш високим злочинним статусом порівняно з іншими учасниками комунікації та свідчать про те, що вона є особою, яка в неформальній стратифікаційній системі кримінального середовища має певне положення (наприклад, «барига» чи «вор в законі»), і висловлювання, зміст яких свідчить про більш високий соціально-рольовий статус певної особи, що характеризує її як особу, яка посідає більш високе становище в злочинній ієрархії певного злочинного середовища.

Часто як у мовленні певної особи, так і її співрозмовників можна спостерігати висловлювання, у яких сам комунікант і його співрозмовники підтверджують його статус як особи, яка здійснює та поширює певний вплив на інших осіб, що є представниками злочинного середовища, задіяні у процесах, які він координує або на які впливає, а також висловлювання, зміст яких свідчить про те, що ця особа, відповідно до свого статусу, контактує з іншими представниками злочинного середовища, має вплив на вирішення проблемних питань щодо певних осіб (зокрема, тих, які перебувають у місцях позбавлення волі), приймає певні рішення та бере участь у вирішенні їхньої подальшої долі, що дає підстави стверджувати, що на лінгвістичному рівні досліджувані матеріали містять ознаки, які свідчать

про те, що ця особа має певний статус у злочинному середовищі, здійснює контроль за подіями, які в ньому відбуваються, разом з іншими суб'єктами злочинного середовища впливає на здійснення правосуддя і вирішення конфліктів, координуючи діяльність інших осіб, які є представниками цього середовища.

Мовлення інших учасників комунікації часто містить висловлювання, зміст яких у формі тверджень, демонстрування на вербальному рівні шанобливого ставлення, солідарності та згоди з висловленим певною особою, транслює інформацію про неї як про особу, яка має вплив на ситуації, що стаються в певному злочинному середовищі, і є особою з більш високим статусом, має авторитет і лідерські якості.

Отже, злочинний дискурс є наслідком комунікації в неформальній стратифікаційній системі кримінального середовища, зі своїми особливостями (особливості ономастики,

використання соціолекту, спільна пресупозиція комунікантів), де прослідковується інтерференція пізнавальних, психологічних, екстралінгвальних чинників з поєднанням вербальних і невербальних складників інтеракції.

Перелік джерел посилання

1. Huang Ya. The Oxford Dictionary of Pragmatics. Oxford, 2012. P. 240.
2. Austin J. L. How to Do Things with Words. Sec. Ed. Harvard University Press, 1975. 168 p.
3. Searle J. What is a Speech Act? / Philosophy in America ; M. Black (ed.). London : Allen & Unwin, 1965. Pp. 221–239. URL: <https://jwood.faculty.unlv.edu/unlv/Articles/SearleWhatsASpeechAct.pdf> (дата звернення: 10.11.2025).
4. Вознюк А. А., Дудоров О. О., Чернявський С. С. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою (статті 255, 255-1, 255-2, 255-3, 256 Кримінального кодексу України): науково-практичний коментар. Київ, 2021. 130 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/23924> (дата звернення: 10.11.2025).